

ПУБЛІЧНА ТА КУЛЬТУРНА ДИПЛОМАТІЯ

Історико-політичні проблеми сучасного світу:
Збірник наукових статей. – Чернівці:
Чернівецький національний університет,
2018. – Т. 37-38. – С. 228-240

Modern Historical and Political Issues:
Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University,
2018. – Volume. 37-38. – pp. 228-240

УДК: 327.83(498:[4/5:262.5-192.2])“2006/2018”

© Вячеслав Ціватий¹

Дипломатичний інструментарій, дипломатія неурядових акторів і регіональні ініціативи Румунії в Чорноморському регіоні (2006-2018 рр.): досвід для України

У статті проаналізовано та систематизовано діяльність неурядових структур Румунії, як інструменту просування національних інтересів у Чорноморському регіоні; а також практичний досвід просування Бухарестом регіональних ініціатив на рівні неурядових організацій у період 2006-2018 років. Акцентовано увагу на досвіді для України в спілкуванні з неурядовими організаціями. Охарактеризовано на прикладі Румунії особливості та форми реалізації неофіційної дипломатії (дипломатії неурядових акторів) у сучасних міжнародних відносинах і визначено роль неофіційної дипломатії у врегулюванні міждержавних конфліктів.

Актуальність дослідження зумовлена не лише активізацією політики Румунії у Чорноморському регіоні з просуванням інтересів ЄС, США та НАТО, а також наявністю впродовж тривалого часу низки проблемних питань в двосторонніх відносинах та необхідністю формування комплексного й узагальненого підходу до їх вирішення. Зважаючи на об'єктивний інтерес Румунії до збереження стабільності на її східному кордоні та до недопущення появи нових факторів, здатних негативно вплинути на досягнення Бухарестом його довгострокових інтересів щодо Республіки Молдова, румунська сторона, скоріш за все, використовуватиме стримано-позитивну риторичку щодо України, уникаючи публічних критичних оцінок окремих політичних подій в нашій країні.

У висновках наголошується, що політика України у відносинах з Румунією повинна полягати в тому, щоб максимально використовувати наявні та, у разі необхідності, створювати нові механізми для забезпечення національних інтересів нашої держави, зокрема, міжнародні важелі/інструменти впливу на політику Румунії, які вже існують або можуть виникнути внаслідок співпраці Румунії з третіми країнами та її діяльності у міжнародних організаціях. Приділяти особливу увагу пошуку спільних інтересів та можливостей налагодження співпраці України з Румунією в рамках розвитку відносин України з ЄС, НАТО, а також у рамках організацій, членами яких є обидві країни. У 2016-2018 роках важливим чинником на шляху розвитку румунсько-українських двосторонніх відносин має стати саме діяльність неурядових акторів (дипломатія неурядових акторів) та їх дипломатичний інструментарій у глобалізованому поліцентричному сучасному світі.

Ключові слова: зовнішня політика, дипломатія, модель дипломатії, національні інтереси, інституціоналізація, неурядові організації, дипломатія неурядових акторів, Румунія, Україна.

Diplomatic instrumentation, diplomacy of non-governmental actors and regional initiatives of Romania in the Black Sea region (2006-2018): experience for Ukraine

The article is analyzed and systematized Romanian activity of non-governmental agencies, as a tool for promoting national interests in the Black Sea region; and experience Bucharest promotion of regional initiatives at the level of non-governmental organizations during the period of 2006-2018. The attention to the experience of Ukraine in communicating with non-governmental organizations. It is characterized by the example of Romania features and forms of implementation un official diplomacy

¹ Кандидат історичних наук, доцент кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн, Заслужений працівник освіти України, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна, E-mail: tsivatyi@gmail.com, <http://orcid.org/0000-0003-1505-7483>, <https://doi.org/10.31861/mhpi2018.37-38.217-227>.

(diplomacy governmental actors) in contemporary international relations and the role of an official diplomacy in resolving international conflicts.

The relevance of the study is determined not only by the intensification of the policy of Romania in the Black Sea region with the promotion of the interests of the EU, the U.S.A and NATO, but it is also determined by the Russian factor in the context of recent events in Ukraine, as well as by the presence for a long time a number of problems in the Ukrainian-Romanian relations and by the need of the complex and generalized approach to solution of these problems. Given the objective interest of Romania to maintain stability on its eastern border and to prevent the emergence of new factors that can have an adversely affect on the achievement by Bucharest of its long-term interests on the Republic of Moldova, the Romanian side is likely to use the restraint – positive rhetoric concerning Ukraine avoiding public critical evaluations of certain political events in our country.

The conclusions note that Ukraine's policy in relations with Romania should be to maximize the use of existing and, if necessary, create new mechanisms to ensure the national interests of our state, in particular, international instruments / instruments of influence on the policy of Romania that already exist or may arise as a result of Romania's cooperation with third countries and its activities in international organizations. Pay particular attention to the search for common interests and opportunities for Ukraine-Romania cooperation in the framework of the development of Ukraine's relations with the EU, NATO, as well as within the framework of the organizations with which both countries are members. In 2016-2018, the very activity of non-governmental actors (diplomacy of non-governmental actors) and their diplomatic tools in the globalized polycentric modern world should become an important factor in the development of the Romanian-Ukrainian bilateral relations.

Keywords: foreign policy, diplomacy, diplomacy model, national interests, institutionalization, diplomacy of non-governmental actors, Romania, Ukraine.

Постановка проблеми. До Чорноморського регіону, як правило, відносять 10 держав: шість прибережних або країни Причорномор'я (Болгарія, Грузія, Росія, Румунія, Туреччина, Україна), а також Азербайджан, Вірменія, Греція і Молдова.

Відносини між Україною та Румунією до 2014 року характеризувалися достатньою інертністю, конфліктністю та відсутністю системності. У двосторонніх стосунках домінували суперечливі питання (ситуація навколо о.Зміїного, питання подвійного громадянства етнічних румунів на українських територіях та національних меншин, проблема врегулювання судноплавного транзиту по річці Дунай), що справляло суттєвий стримуючий вплив на розвиток конструктивних двосторонніх відносин.

Зовнішня та безпекова політика Румунії у 2015-2018 роках визначається низкою чинників, сконцентрованих на її східному кордоні².

Президент Румунії Клаус Йоханніс запросив президента України Петра Порошенка здійснити візит до Румунії у 2016 році. Під час зустрічі в Мюнхені (12-13 лютого 2016 року) Президент України Петро Порошенко обговорив із Президентом Румунії Клаусом Йоханнісом безпекову ситуацію в регіоні і двосторонню співпрацю держав³.

Глави держав обмінялися думками щодо актуальних викликів регіональній безпеці, зокрема обговорили питання придністровського врегулювання та ситуацію на Донбасі.

Насамперед, під впливом російської політики проти України дедалі виразнішою стає загроза подальшої дестабілізації ситуації в сусідній з Румунією Молдові, збільшується ризик ескалації напруженості в Гагаузії, зростає мілітаризація проросійського анклаву на території Молдови – Придністров'я, а також незаконно анексованої Росією української території АР Крим. З огляду на це активна протидія планам Росії щодо створення сухопутного «коридору» до Криму і Придністров'я за рахунок південних областей України стає пріоритетним завданням не лише для Української держави, але й для Румунії.

² Corina Rebegea. A Strong Romania in Europe and in the World (2015) // Center for European Policy Analysis (CEPA) June 26, 2015 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.cepa.org/content/strong-romania-europe-and-world> [дата перегляду 23.04.2018].

³ Україна та Румунія домовились прискорити скасування плати за візи (2016) // УНІАН. 2016. 14.02.2016 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.unian.ua> [дата перегляду 26.04.2018].

23 червня 2015 року за ініціативою президента Клауса Йоханніса була затверджена нова Національна стратегія оборони на 2015-2019 рр. – «Сильна Румунія в Європі та світі»⁴. Хоча документ не містить суттєвих доктринальних змін у румунському підході до бачення ситуації в галузі безпеки, але наявне прагнення більш широко визначити поняття національної оборони, особливо внаслідок значних змін геополітичного контексту. Окрім цього, у стратегії розширені та посилені виконавчі прерогативи президента держави, що перетворює його на ключового актора у сферах державного управління, пов'язаних з питаннями безпеки та оборони Румунії.

Таким чином, стратегія закріпила прагнення Румунія стати важливим актором регіональної безпеки, а не лише її об'єктом. З цією метою Румунія демонструє очевидну підтримку політики США в Європі, а також прагне зміцнити свої позиції та відігравати значно активнішу роль у рамках НАТО та ЄС. Стратегічне партнерство зі США та членство в НАТО і ЄС визначені в стратегії ключовими підвалинами зовнішньої політики і дипломатії держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема геополітичного та політико-дипломатичного статусу держави в сучасних історичній і політичній науках досліджується переважно в контексті фактологічного відтворення ресурсів та інструментарію «softpower». Окремо заслуговують на увагу наукові розвідки вітчизняних дослідників, у яких вивчаються проблеми інструментального використання геополітичного статусу держав, зокрема – України та Румунії. Це роботи наступних авторів: Л.Д. Чекаленко, Ю.І. Макар, В.Г. Ціватий, А.І. Кудряченко, С.В. Віднянський, В.В. Копійка, О.М. Златін, С.І. Бостан, Т.Г. Рендюк та ін.

Метою даної статті є визначення особливостей позиціонування геополітичного статусу Румунії та України в Чорноморському регіоні в поліцентричному світі початку XXI століття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Румунія позиціонує себе як форпост НАТО у Чорноморському регіоні, як держава, що неухильно дотримується лінії на зміцнення трансатлантичного співробітництва та протидію експансіоністським планам Росії в Південно-Східній Європі. Бухарест також активно підтримує нарощування військової присутності сил НАТО на території Румунії.

Не зважаючи на наявність в Румунії дієвого механізму урядових структур для просування регіональних інтересів Бухареста, румунська сторона активно долучає до цього процесу й неурядові організації (неурядових акторів), які дедалі частіше розглядаються як засіб «м'якої сили». З точки зору інтересів України такі організації носять як позитивний, так й негативний характер. Позитивний підхід прослідковується не лише у виробленні неурядовими організаціями відповідних пропозицій щодо розбудови румунсько-українських відносин у конструктивному руслі, а й організацією ними відповідних форумів, симпозіумів, конференцій, круглих столів тощо, покликаних сприяти поглибленню відносин між неурядовими структурами двох країн у регіональному контексті⁵.

Водночас, з 2006 року в діяльності неурядових організацій Румунії (неурядових акторів) спостерігається й негативна тенденція, пов'язана з спробами Бухареста використовувати потенціал відповідних структур для просування власної уніоністської політики, ідеї відновлення Великої Румунії, формування негативного іміджу щодо політики України у сфері національних меншин, реалізації Глибоководного каналу Дунай-Чорне море (канал Бистре) тощо. Отже, діяльність неурядових організацій Румунії можна умовно розділити на ті, що сприяють розбудові двосторонніх відносин у конструктивному руслі та ті, що носять деструктивний характер. До першої групи можна віднести Румунський центр європейської політики, створений у 2009 р. для просування євроінтеграційних прагнень спочатку Республіки Молдова, а пізніше й України та інших держав Східного партнерства.

Сюди також можна віднести такі організації як: Міжнародна фундація співпраці та партнерства Чорноморсько-Каспійського регіону та Чорноморська платформа побудови миру. Разом з тим, до другої групи можна віднести націоналістичний рух „Нові права” та громадську платформу „Акціуня-2012”, до складу якої входить понад 30 неурядових організацій.

⁴ National Defense Strategy 2015-2019. A Strong Romania with in Europe and the World (2015) – Bucharest 2015 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.presidency.ro/static/National%20Defense%20Strategy%202015%20-%202019.pdf> [дата перегляду 23.04.2018].

⁵ Listă de organizații neguvernamentale din România, режим доступу http://ro.wikipedia.org/wiki/Listă_de_organizații_neguvernamentale_din_România [дата перегляду 26.04.2018].

Враховуючи вагому роль згаданих структур у просуванні регіональних інтересів Бухареста в Чорноморському регіоні та у відносинах з Україною зокрема, вважаємо за необхідне розкрити основні напрями їх діяльності та підходи до розбудови відносин з Україною.

Окремої уваги заслуговує діяльність Румунського центру європейської політики (м. Бухарест)⁶. Фахівці цього центру не лише готують відповідні дослідження та пропозиції щодо розбудови українсько-румунських відносин, а й беруть активну участь у заходах, спрямованих на просування євроінтеграційних зусиль України, Республіки Молдова та інших країн Східного партнерства.

З точки зору інтересів України заслуговує на увагу оприлюднена 21 березня 2014 р. директором центру К.Гіня доповіді «Необхідність «перезапуску» українсько-румунських відносин. Пропозиції румунських експертів щодо перегляду двосторонніх відносин».

Документ підготовлений з урахуванням підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, й оцінок експертів, висловлених у рамках Другого громадського форуму Україна-Румунія, що відбувся 23-24 січня 2014 року в Києві.

У доповіді наголошувалося, що впродовж 2012-2014 років українсько-румунські відносини були «млявими», а в деяких випадках і напруженими. Відзначено, що політика РФ щодо АР Крим, загроза повномасштабного військового втручання призвели до єдності позицій Києва та Бухареста щодо необхідності «перезапуску» українсько-румунських відносин. Для підготовки доповіді фахівці Румунського центру європейської політики здійснили опитування експертів, дипломатів, журналістів та представників неурядових організацій, які брали участь у згаданому громадському форумі. Зазначимо ключові твердженнями румунських фахівців щодо українсько-румунських відносин 2012-2018 років:

– Через федералізацію чи розкол України Румунія знову матиме спільний кордон з Росією в гирлах Дунаю і в цьому контексті Румунія має виробити «правильну» політику у відносинах з Україною;

– Румунія має запропонувати стати помічником для України, поряд з Польщею, на шляху європейської інтеграції та в контексті підвищення рівня національної безпеки;

– існує необхідність вироблення спільного порядку денного співробітництва для просування у вирішенні та відходу від історичних проблем (делімітація морського кордону, канал Бистре, права румунської меншини тощо).

Головна частина доповіді містить низку рекомендацій щодо розвитку українсько-румунських відносин у сучасних умовах, серед яких відображено такі.

1. Польща, за будь-яких урядів в Україні, була з'єднувальним «мостом» України з ЄС і балансіром у відносинах з РФ і Румунії було б варто набути такого ж впливу та значення.

2. Україна має по новому подивитися на елементи американської системи ПРО в Румунії після останніх подій щодо АР Крим.

3. Румунія має приділити більше уваги конкретній підтримці євроінтеграційних зусиль України, оскільки без інтегрованої в ЄС України Бухаресту буде доволі складно забезпечити просування РМ в ЄС.

4. Мінімальним завданням Румунії має стати консолідація України як держави, щоб вона була посередником між Румунією та РФ, а максимальним завданням має стати вступ України в ЄС та, відповідно, перенесення кордонів ЄС на схід, подалі від Румунії, що має також враховувати розбудову довірливих відносин та забезпечення належних стандартів для румунської меншини в Україні.

5. Румунія має сприяти конкретними справами посиленню Польщі в регіоні, як потужної регіональної сили та «реалізатора» ініціатив ФРН в регіоні, зокрема Бухарест міг би надавати фінансову допомогу Молдові через підтримувану Польщею фундацію «European Endowment for Democracy».

6. Румунія могла б стати «новоспеченим» регіональним актором у майбутньому форматі переговорів між Україною та РФ, як свого часу була Польща у переговорах між В.Януковичем та Євромайданом.

7. У рамках нової програми транскордонного співробітництва Україна-Румунія, Бухарест

⁶ Schimbare la Kiev: nevoia unui reset în relația România – Ucraina, режим доступу <http://www.crpe.ro/schimbare-la-kiev-nevoia-unui-reset-relatia-romania-ucraina/> [дата перегляду 23.04.2018].

має використати майбутнє фінансування (близько 70 млн. євро) для реалізації спільних з Україною проектів, які будуть відновлені впродовж наступних двох років, у сфері транспортної інфраструктури та енергетики.

8. Румунія могла б забезпечити реверсні поставки газу до України та відновити співпрацю між «Укртрансгаз» і «Ромгаз» для реалізації з'єднувальних газопроводів «Хуст-Сату Маре» та «Щебелінка-Кривий ріг-Ізмаїл».

9. Особливий інтерес для румунської сторони становлять підземні газові сховища на території України, які можуть бути задіяні для підвищення енергетичної незалежності України та Румунії в обмін на надання Бухарестом згоди на розбудову транспортної газової інфраструктури для реверсних поставок газу до України.

10. Румунія може відновити ідею будівництва в Констанці терміналу скрапленого газу, щоб використовувати ці можливості для постачання газу через аналогічний термінал в Україні (м. Південне в Одеській області), тим більше, що в сучасних умовах ймовірність отримання фінансової допомоги від ЄС для добудови цих терміналів значно зростає.

11. За умов, коли Румунія посилює конкретну підтримку України, Бухарест зможе з дружньої позиції поновити питання відновлення роботи Міжурядової комісії з питань національних меншин та домогтися просування у досягненні необхідних стандартів забезпечення прав румунської меншини в Україні.

12. Румунія є останньою з країн-членів ЄС, сусідів України, яка не підписала Угоду про місцевий прикордонний рух, від схвалення якої значною мірою виграли б і представники румунської меншини в Україні, отримавши можливість безперешкодного перетину українсько-румунського кордону для налагодження більш тісних зв'язків у Румунії.

13. Румунії поки що було б варто утримуватись щодо тиску на владу України стосовно закону про статус регіональних мов, оскільки в Києва наразі є більш гострі проблеми, а попередній закон про головні принципи державної мовної політики в Україні не приніс суттєвих здобутків для румунської меншини, а навпаки, дозволив легалізувати в окремих регіонах України так звану молдовську мову і цей закон також сприяв розширенню прав російськомовного населення в регіонах його компактного проживання.

14. Румунія має віднайти в політико-дипломатичному діалозі з Україною взаємоприйнятний варіант вирішення питання молдовської меншини в Україні беручи до уваги, що Київ наполягає на необхідності забезпечення права кожній меншині на само ідентифікацію, водночас, сприяння розвитку молдовенізму в Україні може мати небажані наслідки для обох сторін через відновлення «радянського проекту» комуністичною партією В.Вороніна за підтримки російської сторони.

15. Румунія має приділити більше уваги можливості запровадження діалогу з Україною з питання надання румунського громадянства в Україні, що порівнюється з російською паспортизацією в АР Крим та є порушенням Конституції України.

16. Внесення змін до закону Румунії про громадянство, згідно з якими запроваджується процедура надання громадянства за етнічними критеріями, може посилити негативне відношення Європи та Києва до політики Румунії у сфері громадянства, оскільки ці нововведення зачеплять інтереси в першу чергу Сербії, Болгарії та України⁷.

17. З питання проблематики повернення румунських інвестицій в КГЗКОР (Криворізький гірничо-збагачувальний комбінат окислених руд) румунська сторона могла б погодитись на приватизацію цього комбінату та вимагати, щоб Румунія була частиною цього процесу приватизації, оскільки затягування з вирішенням цієї проблеми веде до подальших втрат у грошовому вимірі й пізніше Бухарест матиме можливість повернути меншу суму коштів ніж тепер.

18. Ураховуючи складну економічну ситуацію в Україні, наразі існує мало шансів що проект будівництва каналу Бистре буде відновлений, однак Бухарест має порушувати це питання в багатосторонніх форматах. Стратегія ЄС для Дунайського регіону могла б бути доброю платформою для реалізації, у першу чергу, проектів румунської сторони для протидії

⁷ Ordonanță de urgență nr.87 din 5 septembrie 2007 pentru modificarea Legii cetățeniei române nr. 21/1991 (2007) [Електронний ресурс] / Monitorul Oficial al României nr. 634/14 sep. 2007 // Режим доступу: http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.act?ida=74489 [дата перегляду 23.04.2018].

ініціативам України на Дунаї.

Отже, пропозиції згаданого Центру відображають наміри офіційного Бухареста з використання цієї неурядової структури для просування власних інтересів у регіоні та у відносинах з Україною.

Про стратегічні інтереси Румунії не лише у Чорномор'ї, але й у Каспійському регіоні, свідчить створення 04.03.2009 р. у Бухаресті за участю Президента Румунії Траяна Бесеску нової регіональної неурядової організації під назвою Міжнародна фундація співпраці та партнерства Чорноморсько-Каспійського регіону⁸. Як зазначив глава румунської держави під час відкриття церемонії інавгурації, нова регіональна організація об'єднує зусилля відповідних країн з метою забезпечення їх спільних дій задля зміцнення співпраці у галузі демократизації, юстиції, прав людини, боротьби з тероризмом, організованою злочинністю, торгівлею наркотиками, а також у сфері економіки, науки, освіти, культури, охорони навколишнього середовища, подолання бідності тощо.

Згідно із статутом фундації, її головними завданнями є:

- підтримка діяльності ООН, ЄС, РЄ, ОБСЄ, ОЧЕС та інших впливових міжнародних регіональних організацій щодо економічного розвитку країн регіону;
- співпраця в дусі взаємної поваги та довіри;
- розвиток взаєморозуміння між країнами і народами Чорноморського та Каспійського простору заради гармонійної, стабільної та міцної співпраці усіх країн регіону;
- мобілізація державних та міжнародних ресурсів для спільних дій заради зміцнення політико-дипломатичних, економічних, наукових, культурних та гуманітарних відносин;
- спільна діяльність у запровадженні толерантності та взаємної поваги традицій, звичаїв, релігії та інших людських цінностей;
- нагляд за дотриманням основоположних прав та свобод людини, свободи слова, свободи преси та висловлювання, а також захист навколишнього середовища і культурних цінностей цього регіону;
- здійснення моніторингу та нагляду за розвитком демократичних процесів у країнах регіону;
- підтримка досліджень у галузі вивчення альтернативних джерел енергії;
- надання підтримки в галузі ядерного роззброєння та здійснення заходів щодо заборони хімічної та біоологічної зброї;
- підтримка діяльності стосовно імплементації інституційних реформ, необхідних для прогресу та демократизації суспільства;
- підтримка ініціатив і дій щодо створення та посилення партнерства між діловими колами регіону;
- пропаганда здорового стилю життя;
- співпраця з урядовими та неурядовими структурами у сфері боротьби з тероризмом, сепаратизмом, організованою злочинністю, наркотиками та іншою негативною діяльністю;
- уніфікація інтелектуального потенціалу та можливостей сторін фундації в реалізації програм та проектів з метою збереження миру, сприяння реалізації миротворчих, гуманітарних, громадських, політичних, соціальних, культурних, екологічних та інших ініціатив, які спрямовані на консолідацію міжнародної безпеки та активізацію діалогу між цивілізаціями.

Безперечно, Румунія, виступаючи ініціатором створення Міжнародної фундації співпраці та партнерства Чорноморсько-Каспійського регіону, переслідує власні цілі, що мають закріпити за нею лідируючу роль не лише в Чорноморському регіоні, до чого Бухарест наполегливо прагне останні роки, особливо після набуття членства в ЄС та НАТО, але й в Центральній Азії, що зумовлено підвищеним інтересом до енергетичного потенціалу регіону. Іншою неурядовою організацією, що опікується регіональними питаннями є Чорноморська платформа побудови миру (ЧППБ). Ця ініціатива об'єднує неурядові організації та організації громадянського суспільства, що працюють у сфері врегулювання конфліктів, запобігання насильству та аналізу конфліктів у Чорноморському регіоні за підтримки партнерських інститутів сусідніх країн.

За попередньою домовленістю, процес консультацій та участі зацікавлених сторін у

⁸ Un proiect complex: Zona Marea Neagră-Marea Caspică, режим доступу <http://www.balcanii.ro/2011/10/un-proiect-complex-zona-marea-neagra-marea-caspica/> [дата перегляду 25.04.2018].

завершенні роботи над цією ініціативою був проведений впродовж 2009 року. Уперше ця ініціатива була запропонована румунською стороною у жовтні 2008 р. в ході проведення форуму неурядових організацій Чорноморського регіону.

У розробці згаданої платформи взяли участь такі установи та організації:

- Асоціація близькосхідних досліджень (AMES), Київ, Україна;
- Інститут демократії ім. Пилипа Орлика, Київ, Україна;
- Фонд «Відродження», Київ, Україна;
- Центр інтеграції та розвитку, Сімферополь, Україна;
- Національна громадянська ініціатива, Єреван, Вірменія;
- Вірменський центр національних і міжнародних досліджень, Вірменія;
- Аналітичний центр з глобалізації і регіонального співробітництва, Єреван, Вірменія;
- Центр з прав людини, Тбілісі, Грузія;
- Міжнародний центр з конфліктів і переговорів (ICCN), Тбілісі, Грузія;
- Міжнародна робоча група Глобального партнерства щодо запобігання збройних конфліктів у державах СНД, Москва, Росія;
- Національний центр підтримки та інформування неурядових організацій «CONTACT», Кишинів, Республіка Молдова;
- Центр стратегічних досліджень та реформ (CISR), Кишинів, РМ;
- Інститут суспільних політик (IPP), Кишинів, Республіка Молдова;
- Румунський інститут з підготовки кадрів та досліджень проблем миру (PATRIR), Клуж-Напока, Румунія;
- інші установи.

Очікується, що в консультаціях на постійній основі братимуть участь представники усіх конфліктних зон Чорноморського регіону (у тому числі з Південної Осетії, Абхазії, Нагірного Карабаху та Придністров'я). У рамках подальшої роботи над проектом планується здійснити аналіз регіонального та міжнародного досвіду задля забезпечення розвитку та проектування платформи з тим, щоб забезпечити відповідність місцевим, національним та регіональним потребам у Чорноморському регіоні, а також для забезпечення ефективної та стабільної участі громадянського суспільства в запобіганні насильству та трансформації діючих і «заморожених конфліктів». ЧППМ реалізується як постійна, всебічна та представницька регіональна мережа організацій, що взаємодіють з метою розв'язання конфліктів та опікуються питаннями побудови миру в Чорноморському регіоні. Ініціатива має регіональний масштаб та представляє широкий спектр організацій громадянського суспільства та інститутів, що працюють у цій галузі. За оцінками учасників проекту, ця платформа є першою у своєму роді ініціативою, що відповідає вимогам та завданням, які існують у Чорноморському регіоні протягом останніх двадцяти років. Пропозицію про створення цієї платформи було зроблено на основі глибокого і комплексного аналізу та оцінки досвіду попередніх ініціатив, участі державних і недержавних представників у заходах, спрямованих на розв'язання конфліктів у Чорноморському регіоні.

Метою Чорноморської платформи побудови миру є створення всебічної, прозорої, демократично керованої регіональної платформи громадянського суспільства, спрямованої на поліпшення співробітництва, взаємодії та обміну досвідом, практичного зміцнення існуючих навичок трансформації конфлікту, запобігання насильству та побудови миру на місцевому, національному та регіональному рівні у Чорноморському регіоні.

Основні завдання платформи:

1. Зміцнення потенціалу громадянського суспільства на регіональному, національному та місцевому рівні задля побудови миру, трансформації конфліктів, посередництва, превентивного попередження, готовності до кризових ситуацій та запобігання насильству.
2. Покращення збору, реєстрації та обміну ресурсами, досвідом і кращою практикою з питань розв'язання конфліктів.
3. Забезпечення реалізації заходів, спрямованих на побудову миру в громадянському суспільстві, а також участь у запобіганні насильству в Чорноморському регіоні.
4. Підвищення якості аналізу конфліктів та знань про конфлікт і побудову миру, доступних для громадянського суспільства і державних та міжнародних гравців, включаючи розробників стратегій та відповідальних осіб для поліпшення якості реагування і підходів до вирішення місцевих, національних і регіональних конфліктів у Чорноморському регіоні.

5. Підвищення й поліпшення якості, ефективності, стійкості та впливу платформи побудови миру в громадянському суспільстві та участь в розв'язанні конфліктів у регіоні.

6. Підвищення обізнаності громадськості, знань та розуміння трансформації конфлікту, побудови миру і механізмів та підходів до вирішення конфліктів.

7. Поліпшення розуміння та досвіду місцевих, національних та регіональних органів влади, як державних, так і міждержавних, включаючи ЄС, ОБСЄ і ООН, у сфері побудови миру та ефективних підходів до розв'язання конфліктів у Чорноморському регіоні.

8. Надання міжнародної правозахисної платформи для того, щоб громадянське суспільство мало можливість надати національним властям і міжнародним урядовим структурам свою інформацію про поліпшення стратегій розв'язання конфліктів.

9. Проведення низки заходів щодо створення регіональної Чорноморської системи раннього попередження, моніторингу конфлікту і активного запобігання конфліктним ситуаціям у регіоні.

За оцінками ініціаторів платформи, досягнення визначених завдань здійснюватиметься за допомогою дипломатичного інструментарію неурядових організацій (дипломатія неурядових акторів):

1. Створення постійної платформи для покращення місцевої, національної і регіональної взаємодії та регіональної співпраці між організаціями, що здійснюють діяльність у Чорноморському регіоні в області побудови миру та схожих областях.

2. Створення робочих груп за специфічними міжсекторальними напрямками (наприклад, раннє попередження, посередництво, освіта, журналістика і т.д.) і спеціальних робочих груп з дослідження питань щодо розв'язання конкретних конфліктів, що поєднують у собі організації громадянського суспільства в рамках країн, субрегіонів і на регіональному рівні з метою поліпшення партнерських відносин і співробітництва для побудови миру.

3. Сприяння більш активній взаємодії, обміну ресурсами і матеріальними засобами та підвищення наочності і потенціалу побудови миру на регіональному рівні. Підвищення якості аналізу конфліктів та стратегічних пропозицій з побудови миру, трансформації конфліктів і попередження збройних конфліктів у Чорноморському регіоні, наданого представникам урядів та міжнародних інституцій, представникам громадянського суспільства та зацікавлених сторін.

4. Розвитку ефективної, сталої інфраструктури та потенціалу побудови миру із запобігання насильству в Чорноморському регіоні.

5. Покращення підготовки та розповсюдження високоякісних матеріалів у регіоні, а також збільшення доступу до ключових матеріалів та ресурсів, що здатні поглибити знання громадянського суспільства з питань розв'язання конфліктів. Посилення участі громадянського суспільства на місцевому, національному та регіональному рівні в трансформації і мирному вирішенні існуючих конфліктів у Чорноморському регіоні.

6. Створення регіонального інтернет-порталу для Платформи побудови миру, який забезпечить відкритість і доступність цих ресурсів, покращуючи розповсюдження, обмін інформацією і доступ до відповідних ресурсів і матеріалів.

Отже, наведені вище організації мають, здебільшого, позитивну спрямованість у контексті сприяння розбудові відносин між Україною та Румунією у конструктивному руслі, а також просуванні регіональних інтересів Бухареста.

Варто також констатувати, що серед румунських неурядових організацій є і неурядові організації негативного спрямування, як наприклад – Націонал-християнський рух «Нові праві», діяльність якого здебільшого спрямована на дискредитацію політики України у сфері національних меншин, проведення антиукраїнської інформаційної кампанії, підготовку громадської думки в Румунії та РМ щодо необхідності возз'єднання двох румунських держав тощо.

У цілому, згадана діяльність проводиться у контексті загальних програмних засад цієї організації. Також необхідно згадати і створену у квітні 2011 р. за підтримки Департаменту зв'язків з румунами звідусіль громадську платформу «Акціуня-2012», до складу якої увійшли 33 неурядові організації Румунії, Молдови, Італії, Швеції, Канади та США для здійснення діяльності з відновлення «Великої Румунії» у кордонах 1918-1940 років, у тому числі за рахунок територій Республіки Молдова та України (Одеської, Закарпатської та Чернівецької

областей)⁹.

Діяльність громадської платформи «Акціуня-2012» здійснюється переважно на громадських засадах за участі активістів 20-40 років. При цьому, стратегічною метою діяльності визначене возз'єднання РМ з Румунією, яке має відбутися максимум до 2019 року, оскільки Румунія головуватиме в ЄС у 2019 р. і зможе закріпити возз'єднання на рівні інших міжнародних структур. Учасники платформи відзначають вагомий внесок румунської сторони у зміну комуністичного режиму в РМ у 2009 р. на демократичний, що корінним чином змінило стратегічний вектор розвитку країни. Варто відзначити, що діяльність «Акціуня-2012» підтримується державними органами Румунії, включно міністерством освіти та міністерством культури, надаються дозволи на проведення відповідних маніфестацій, а також існує вага підтримка серед депутатів та сенаторів румунського парламенту. Прикметним є те, що відповідна уніоністська політика підтримується також усіма політичними силами Румунії і активно використовується в період передвиборчої кампанії.

Реалізуючи уніоністську політику, члени згаданого угруповання апелюють до прикладу возз'єднання двох Німеччин, які продемонстрували стрімкий розвиток саме після злиття в одну державу. З точки зору інтересів України варто враховувати, що возз'єднання Бессарабії з Румунією може створити негативний прецедент для приєднання до Румунії інших її історичних земель, включно й Північної Буковини, де активно проводиться політика надання румунського громадянства і вже через декілька років жителі цього регіону зможуть заявити на референдумі про їх бажання приєднатися до складу так званої Великої Румунії.

Україна та її державні інституції мають враховувати у своїй зовнішньополітичній та політико-дипломатичній діяльності на 2016-2020 роки фактор наявності в румунсько-українських відносинах різнопланових неурядових організацій в Румунії, як позитивних, так і негативних, а також мати чітку програму дій по нейтралізації тих питань або дій, які можуть завдати шкоди національним інтересам України.

Загалом, просування Румунією своїх інтересів у Чорноморському регіоні з використанням неурядових організацій (дипломатії неурядових акторів) вже стало системною практикою, що свідчить про надання Бухарестом особливої уваги саме цьому сегменту у контексті зміцнення своїх лідерських позицій у регіоні, сприяння співробітництву та врегулюванню кризових ситуацій, а також використання неурядових організацій задля формування відповідної громадської думки з важливих регіональних та міжнародних питань тощо.

Крім того, діяльність неурядових організацій активно використовується румунською стороною для вироблення відповідних підходів щодо розбудови відносин з Україною та просування бачення Бухареста щодо врегулювання українсько-румунських проблемних питань.

Упродовж 2015-2017 років між Україною та Румунією зберігається низка неврегульованих питань, які не були вирішені впродовж тривалого часу та продовжують здійснювати негативний вплив на ставлення як Румунії до України, так і навпаки. Відповідний підхід значно ускладнює розвиток нормальних добросусідських відносин між двома країнами.

Враховуючи зазначене, було б варто виходити з позиції, що Україна зацікавлена в спрямуванні розвитку відносин з Румунією в площину конструктивного та взаємовигідного співробітництва, що дозволило б реалізувати потенціал двосторонніх відносин та регіонального співробітництва, у тому числі й у контексті європейської інтеграції нашої держави з використанням відповідного досвіду Румунії як країни Європейського Союзу.

При цьому, було б доцільно наголошувати на необхідності формування нової моделі політико-дипломатичної взаємодії двох держав на основі принципів паритетності, орієнтації на практичний результат шляхом досягнення конкретних домовленостей у тих сферах, де існує взаємний інтерес сторін. У цьому контексті українська сторона могла б скористатися складною внутрішньополітичною ситуацією в Румунії та виступити ініціатором врегулювання наявних проблемних питань двосторонніх відносин з виробленням відповідних компромісних підходів, які в кінцевому результаті не мали б негативного впливу на національні інтереси нашої держави.

З урахуванням наведеної вище інформації можна зробити деякі пропозиції щодо вироблення

⁹ Legea nr. 150 din 15 iulie 1998 des preacordarea sprijinului comunitatilor romanesti de pretutindenii (1998) // Monitorul Oficial al Romaniei. 1998. 16 iulie. P. 1-9.

політики України у відносинах з Румунією. У цьому контексті пропонується:

1. На даному етапі було б варто уникати активізації роботи щодо врегулювання проблемних питань з Румунією з огляду на нестабільність внутрішньополітичної ситуації в Україні, зумовлену політикою РФ. Водночас, варто продовжити процес формування відповідних механізмів та процес комплексної підготовки із залученням профільних міністерств та відомств щодо вироблення єдиної позиції з врегулювання проблемних питань двосторонніх відносин після стабілізації ситуації в Україні.

2. Слід було б демонструвати зацікавленість України в розвитку добросусідських відносин із забезпеченням рівноправності та взаємовигідності в стосунках з Румунією, що передбачено Договором про відносини добросусідства та співробітництва між Україною і Румунією від 1997 року; намагатися налагодити конструктивну взаємодію з Румунією в контексті розвитку відносин України з ЄС та НАТО, а також у рамках участі двох країн у РЄ, ОБСЄ, ОЧЕС та інших міжнародних і регіональних організаціях; розглядати можливість вироблення спільних підходів щодо врегулювання регіональних конфліктів у Чорноморському регіоні, передусім придністровського¹⁰.

3. Варто також враховувати, що поточна ситуація довкола переговорів з Румунією потребує від України вироблення не лише концептуальних підходів, але й забезпечення інституційних механізмів належною фінансовою підтримкою та кадровим потенціалом задля ефективної реалізації визначених цілей.

4. Беручи до уваги ситуацію, що склалася на даному етапі в українсько-румунських і румунсько-українських відносинах, а також окремі аспекти сучасної внутрішньої та зовнішньої політики Румунії, було б доцільно активізувати роботу щодо виділення необхідних ресурсів з боку української сторони для імплементації Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Румунії про відкриття пунктів пропуску через українсько-румунський державний кордон для міжнародного сполучення. У разі необхідності, ініціювати проведення українсько-румунських консультацій для прискорення імплементації Угоди з боку румунської сторони і погодження відповідних технічних та організаційних процедур.

5. У сфері національних меншин було б доцільно узгодити з ОБСЄ та Радою Європи спільних заходів, спрямованих на те, щоб схилити румунську сторону до завершення моніторингу ситуації української меншини в Румунії та румунської в Україні, а також виконання Бухарестом взятих на себе зобов'язань за Протоколом про співробітництво у сфері освіти на 2008-2011 роки. У разі відмови румунів від продовження згаданого моніторингу, розглянути доцільність його завершення самостійно на території України, за обов'язкової участі експертів ОБСЄ і РЄ, з тим, щоб оприлюднити його результати. При цьому, важливим є завершення формування складу української частини Спільної Комісії, а також наполягання на завершенні відповідної роботи з боку румунської сторони.

6. З огляду на рішення Річкової адміністрації Нижнього Дунаю запровадити систему знижок збору за проходження суден Сулінським каналом, вочевидь було б доцільно: здійснювати адекватну рішенням румунської сторони цінову політику за проходження суден українським водним шляхом; продовжити роботи з покращення умов судноплавства українським ГСХ р. Дунай – Чорне море; використовувати тактику румунської сторони та доводити до представників міжнародних природоохоронних організацій факти ведення румунською стороною господарської діяльності на території біосферного заповідника Дельта Дунаю; більш активно просувати українські проекти в рамках Стратегії ЄС для Дунайського регіону, зокрема шляхом налагодження прямих контактів ПУ при ЄС з ЄК, враховуючи в т.ч. той факт, що два представники Румунії працюють у Генеральній Дирекції ЄК з мобільності та транспорту (DG MOVE) для просування відповідних проектів Румунії.

7. У контексті проблематики довкола о. Майкан, було б варто забезпечити формування більш жорсткої позиції української делегації в Змішаній українсько-румунській прикордонній комісії щодо питання підготовки румунськими експертами прикордонної документації на ділянку кордону в районі о. Майкан. Водночас, варто врахувати, що до завершення процесу вступу країни до Шенгенського простору, Бухарест може й надалі зволікати з проведенням

¹⁰ Проблемні питання українсько-румунських відносин (2018) // Поточний архів Посольства України в Румунії. Робоче досьє. 2014-2018.

відповідної роботи.

8. Ураховуючи потенційну загрозу для національних інтересів України з огляду на масове надання румунського громадянства жителям України, пропонували б розробити низку невідкладних контрзаходів з боку української сторони, включно й на законодавчому рівні.

У цілому, політику України у відносинах з Румунією було б доцільно реалізовувати з урахуванням двох взаємопов'язаних підходів: з одного боку – активно протидіяти негативним проявам румунської зовнішньої політики в політичній, дипломатичній, гуманітарній, економічній, природоохоронній та інших сферах, а з іншого – сприяти послідовному посиленню українських позицій та розвитку взаємовигідного співробітництва у сферах перетинання інтересів двох держав.

Такий підхід має сприяти розбудові дружніх, добросусідських і взаємовигідних відносин між Україною та Румунією; забезпеченню дотримання прав і свобод громадян України та представників української діаспори в Румунії; реалізації стратегічного курсу України на європейську інтеграцію та продовження конструктивного партнерства з Організацією Північноатлантичного договору; зміцненню міжнародної і регіональної безпеки, зокрема, у Чорноморському регіоні.

Відносини між Україною та Румунією на сучасному етапі потребують кардинального оновлення. Розуміючи загрози, які несе в собі російська політика на сході України, нове румунське керівництво взяло курс на «перезавантаження» відносин з Україною та посилення двосторонньої співпраці, у тому числі в рамках розширених регіональних форматів (зокрема, йдеться про створення альянсу України, Румунії та Польщі). Однак Україна за інерцією продовжує екстраполювати попередній негативний досвід двосторонніх відносин на сучасні реалії та не проявляє належної ініціативи щодо розширення двосторонніх контактів з офіційним Бухарестом.

За останній рік Румунія значно активізувала зусилля зі зміцнення своїх позицій і підвищення своєї ролі в рамках НАТО і ЄС та прагне перебрати на себе провідну роль у формуванні порядку денного у Східній Європі і Чорноморському регіоні. Зважаючи на незначну економічну та енергетичну залежність від РФ, Румунія є одним з найбільш жорстких критиків політики Москви та найпослідовнішим прихильником санкцій ЄС щодо неї. Румунія послідовно виступає за територіальну цілісність України і повернення Криму до складу нашої держави.

Тому сьогодні, в умовах чіткого усвідомлення значення стабільності України для реалізації румунських національних інтересів та забезпечення безпеки в Європі та на своїх кордонах зокрема, керівництво Румунії послідовно дотримується конструктивної позиції у відносинах із нашою державою, у т. ч. в питаннях безумовної підтримки України в російсько-українському конфлікті, підтримки європейської інтеграції нашої держави та протидії деструктивній політиці РФ в Чорноморському регіоні.

Подальше ігнорування румунських ініціатив несе для України ризик не лише втрати існуючих можливостей налагодження ефективного партнерства, а й усунення від формування порядку денного безпекової політики у Чорноморському регіоні. Тому офіційний Київ має використати ці можливості для розбудови партнерських відносин з Бухарестом та зосередитися на реалізації спільних взаємовигідних ініціатив, насамперед у безпековій сфері.

З огляду на це уявляється доцільним рекомендувати відповідним державним інституціям України наступні практичні дії:

- провести всебічний аналіз стану та перспектив двосторонніх відносин між Україною та Румунією в контексті нової моделі українсько-румунських і румунсько-українських міждержавних відносин;
- розробити пропозиції щодо напрацювання комплексної довготривалої стратегії відносин України з Румунією з акцентом на закріплення стратегічного партнерства, зокрема в контексті обміну досвідом у проведенні реформ, необхідних для вступу нашої країни до НАТО і ЄС, а також координації у сфері європейської безпеки, розбудови системи регіональної безпеки в Чорноморському регіоні, посилення співпраці в рамках програми «Партнерство заради миру», обміну досвідом у реформуванні та модернізації армії тощо;
- ініціювати проведення тристоронніх консультацій у форматі «трикутника» Польща – Румунія – Україна з метою напрацювання конкретних пропозицій участі України в цій ініціативі;

- дослідити потенційні можливості зміцнення економічного потенціалу в рамках «трикутника» Румунія-Молдова-Україна в контексті створеної з 1 січня 2016 р. поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі з ЄС.

- надати пропозиції щодо активізації роботи Українсько-Румунської Спільної Президентської Комісії.

Отже, у цьому контексті політика України у відносинах з Румунією повинна полягати в тому, щоб максимально використовувати наявні та, у разі необхідності, створювати нові механізми для забезпечення національних інтересів нашої держави, зокрема, міжнародні важелі/інструменти впливу на політику Румунії, які вже існують або можуть виникнути внаслідок співпраці Румунії з третіми країнами та її діяльності у міжнародних організаціях. Приділяти особливу увагу пошуку спільних інтересів та можливостей налагодження співпраці України з Румунією в рамках розвитку відносин України з ЄС, НАТО, а також у рамках організацій, членами яких є обидві країни.

Водночас, такий підхід набуде актуальності після врегулювання внутрішньої ситуації в Україні та вироблення адекватних механізмів з протидії російським заходам в Чорноморському регіоні. При цьому не виключається, що може відбутися кардинальна зміна в парадигмі відносин між Україною та Румунією, коли українська сторона активізує свою співпрацю з НАТО та США на противагу політиці РФ, що відбуватиметься у фарватері політики Бухареста з просування інтересів США та НАТО в Чорноморському регіоні.

За цих умов українська сторона, вочевидь, буде змушена кардинально змінити підходи з врегулювання двосторонніх проблем українсько-румунських відносин з акцентом на належності до єдиної системи європейських цінностей та використання аналогічних підходів до забезпечення власної національної безпеки в нових геостратегічних умовах. Саме за таких умов могла б бути розблокована робота двосторонніх форматів співробітництва, яка впродовж тривалого часу була заблокована з різних причин, зокрема, Спільну Українсько-Румунську Президентську комісію, Спільну комісію з питань економічного співробітництва, Спільну міжурядову комісію з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин тощо. Це, у свою чергу, надало б нового імпульсу переходу до практичної реалізації проектів та ініціатив, в яких існує спільна зацікавленість.

У 2016-2018 роках важливим чинником на шляху розвитку румунсько-українських двосторонніх відносин має стати саме діяльність неурядових акторів (дипломатія неурядових акторів) та їх дипломатичний інструментарій у глобалізованому поліцентричному сучасному світі.

Список джерел

1. Проблемні питання українсько-румунських відносин (2018) // Поточний архів Посольства України в Румунії. – Робоче досьє. – 2014-2018.

2. Україна та Румунія домовились прискорити скасування плати за візи (2016) // УНІАН. 2016. 14.02.2016 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.unian.ua> [дата перегляду 26.04.2018].

3. Corina Rebegea. A Strong Romanian Europe and in the World (2015) // Center for European Policy Analysis (CEPA). June 26, 2015 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.cepa.org/content/strong-romania-europe-and-world> [дата перегляду 23.04.2018].

4. Listă de organizații neguvernamentale din România, режим доступу http://ro.wikipedia.org/wiki/Listă_de_organizații_neguvernamentale_din_România [дата перегляду 26.04.2018].

5. Un proiect complex: Zona Marea Neagră-Marea Caspică, режим доступу <http://www.balkanii.ro/2011/10/un-proiect-complex-zona-marea-neagra-marea-caspica/> [дата перегляду 25.04.2018].

6. Schimbare la Kiev: nevoia unui reset în relația România – Ucraina, режим доступу <http://www.crpe.ro/schimbare-la-kiev-nevoia-unui-reset-relatia-romania-ucraina/> [дата перегляду 23.04.2018].

7. Legea nr. 150 din 15 iulie 1998 des preacordarea sprijinului comunitatilor romanesti de pretutindeni (1998) // Monitorul Oficial al Romaniei. 1998. 16 iulie. P. 1-9.

8. National Defense Strategy 2015-2019. A Strong Romania with in Europe and the World (2015). Bucharest, 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.presidency.ro/static/National%20%20Defense%20Strategy%202015%20-%202019.pdf> [дата перегляду 23.04.2018].

9. Ordonanță de urgență nr.87 din 5 septembrie 2007 pentru modificarea Legii cetățeniei române nr. 21/1991 (2007) [Електронний ресурс] / Monitorul Oficial al Romaniei nr. 634/14 sep. 2007 // Режим доступу: http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htp_act?ida=74489 [дата перегляду 23.04.2018].

References

1. Difficilis est de rebus rationes Ucraina-Romanian (2018) // Current Archive Legati Ucraina in Romania. Operating instrumentum. 2014-2018.

2. Russia et Romania habent inter abolitionem accelerate, ut Dui eu eget feodis enim (2016) // UNIAN. 201614.02.2016 [Electronic resource]. Rezhim dostupu: <http://www.unian.ua> [data peregljadu 26.04.2018].

3. Corina Rebegea. A Strong Romania in Europe and in the World (2015) // Center for European Policy Analysis (CEPA). June 26, 2015 [Electronic resource]. Rezhim dostupu: <http://www.cepa.org/content/strong-romania-europe-and-world> [data peregljadu 23.04.2018].

4. Listă de organizații neguvernamentale din România, http://ro.wikipedia.org/wiki/Listă_de_organizații_neguvernamentale_din_România [data peregljadu 26.04.2018].

5. Un proiect complex: Zona Marea Neagră-Marea Caspică, <http://www.balcanii.ro/2011/10/un-proiect-complex-zona-marea-neagra-marea-caspica/> [data peregljadu 25.04.2018].

6. Schimbare la Kiev: nevoia unui reset în relația România – Ucraina, <http://www.crpe.ro/schimbare-la-kiev-nevoia-unui-reset-relatia-romania-ucraina/> [data peregljadu 23.04.2018].

7. Legea nr. 150 din 15 iulie 1998 despre acordarea sprijinului comunitatilor romanesti de pretutindeni (1998) // Monitorul Oficial al Romaniei. 1998. 16 iulie. P. 1-9.

8. National Defense Strategy 2015-2019. A Strong Romania within Europe and the World (2015) – Bucharest 2015 [Electronic resource]. Rezhim dostupu: <http://www.presidency.ro/static/National%20%20Defense%20Strategy%202015%20-%202019.pdf> [data peregljadu 23.04.2018].

9. Ordonanță de urgență nr.87 din 5 septembrie 2007 pentru modificarea Legii cetățeniei române nr. 21/1991 (2007) [Electronic resource] / Monitorul Oficial al Romaniei nr. 634/14 sep. 2007 // Rezhim dostupu: http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htp_act?ida=74489 [data peregljadu 23.04.2018].